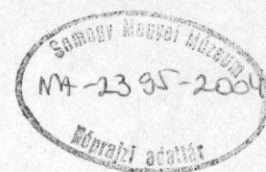

"Az agyagművelés története" c. tanulmány
elkészített előadás 12004. apr. 1

A habán hagyományok újraélesztése Kaposváron a Fazekas Háziipari Szövetkezetben

Kaposváron, 1951 őszén több mesterséget tömörítő szövetkezet alakult Lakberendező KTSZ néven, amelyből 1952. június 1-jén a fazekas- és kályhás mesterek kiváltak és létrehozták a Kaposvári Aggiparosok Háziipari és Népművészeti Termelő Szövetkezetet.

Kezdetben a fazekasok a Honvéd utcai telephelyen csak virágcserepet és egyszerű fazekasárut (tejesfazék, csirkeitató) készítettek, a kályhások a Kanizsai utcai műhelyben cserép-kályhagyártással és azok építésével foglalkoztak. A szekszárdi származású, 1952-ben Kaposvárra települt Tamás László ismertette meg a somogyi fazekasokkal a sárközi kerámiakészítést, mely kerámiatípus gyártása a szövetkezetben az 1990-es évekig volt jelen.

Tamás László figyelmét nemcsak a paraszti igényeket kielégítő engóbos, ólommázás fazekas áru készítése kötötte le, hanem szakmai kihívásnak érezte az egykori habán mesterek fajansz technológiájának megfejtését is. 1954-ben fogott hozzá azokhoz a kísérletekhez, melyek az 1960-as évek elejére a szövetkezetet a habán hagyományok újraélesztése felé mozdították el. A hazai piacon megjelent cseh, majd német és olasz festékgyárak mázai, a múzeumokban (elsősorban a Néprajzi Múzeum, Iparművészeti Múzeum) őrzött eredeti habán kerámiák tanulmányozása és néhány szakember segítsége (pl. Duma György, Domanovszky György és Katona Imre) is hozzájárult, hogy a 20. század második felében Kaposvár a fajansz kerámiakészítés központjává vált.

Az 1970-es évek végén 80-as évek elején fénykorát élte az üzem. Többségében fehér alapú, habán mintaelemekkel díszített, tálak, étkezészetek, vázák, stb. hagyták el a műhelyeket és kerültek be a hazai és nemzetközi piac vérkeringésébe. Az 1990-es évek elején újabb szakaszhoz érkezett a szövetkezet. Az ónmázás kerámia piacképességének megőrzése érdekében az ólommázás kerámiagyártást be kellett fejezni. A fajansz technológiával készített kerámia ekkor már a piac igényéhez igazodott. Az étkezésre, tárolásra és kínálásra használt kerámiák gyakran a megrendelő által kívánt díszítéssel készültek. A habán kerámiákra jellemző nagy ívű virágkompozíciókból gyakran csak egy-egy motívumelem került szalagdíszként az edény felületére. Az ezredfordulóra a háziipari szövetkezet nehéz gazdasági helyzetbe került. A bel- és külföldi piac hiánya, az elavult szervezeti forma, a vezetők érdekeltségének hiánya válságba sodorta az egykor jól prosperáló manufaktúrát. A gazdasági mélypontról történő elmozdulást, a már csak 35 főt foglalkoztató kisüzem 2003-ban újra indította a kályhacsempegyártást remélve ettől a fennmaradást.

Kapitány Orsolya

A habán hagyományok újraélesztése Kaposváron a Fazekas Háziipari Szövetkezetben

Jelenkutatással foglalkozó tanulmányomban azt kívánom felvázolni, hogy a 20. század közepén milyen tényezők befolyásolták egy fajansz hagyományokon nyugvó kerámiaüzem kialakulását Kaposváron, és e keretek között hogyan elevenítették fel az egykori habán mesterek forma-, szín- és motívumvilágát.

1998-ban a 75 éves Tamás László fazekas, a Népművészet Mestere gyűjteményes kiállítását nyitottuk meg a Rippl-Rónai Múzeum néprajzi kamaratermében, 2002 novemberében a Kaposvári Fazekas Háziipari Szövetkezet 50 éves múltját reprezentáló kerámiákból rendeztünk tárlatot (1. ábra). Bár a két bemutatót négy év választotta el egymástól, mégis szervesen összekapcsolódtak, hiszen Tamás László munkássága, életpályája összeforrt a Kaposvári Fazekas Háziipari Szövetkezet történetével egészen nyugdíjazásáig, 1981-ig.

A szekszárdi születésű Tamás László (1923. május 1.) a mesterséget helyben a nagybátyja, id. Tamás József műhelyében sajátította el a sárközi fazekas hagyományok alapján.¹ A nagybácsi, akinek az ősei ötödízigen fazekasok voltak, nyugtalan kísérletező, újat kereső művész volt. Bár a mesterségét a mindennapi megélhetésért űzte, mégis alkotó fantáziája, játékos kedve olyan életképeket is életre hívott, melyek egy része butellákban, gyertyatartókban öltött testet.² Az unokaöcs nála tanulta meg a korongolás és a díszítés alapvető fogásait, majd továbbállt, mert ismereteit bővíteni akarta. 1940-ben elszegődött két évre a fehéredényesként is híres Steig István műhelyébe, ahol a hagyományos sárközi termékeken túl megismerkedett a vésett díszű kerámiával, miközben igyekezett ellesni az ónmázás kerámiakészítés fortélyát.³ Tamás László erre így emlékszik vissza: „Steig István 4 polgárit végzett, finomkodó ember volt.⁴ Az apját, de még a nagyapját is fehéredényesként ismerték. A mester a fehérárut maga készítette, abban mi nem vehettünk részt. Volt neki külön kemencéje, ahol azokat égette. A titkába senkit nem avatott be.”

Két év után Tamás László tovább állt, hogy Simontornyán Lukács Jánosnál a kályhás mesterséget is kitanulja. 1944-ben mind a két szakmából sikeres mestervizsgát tett, majd arra törekedett, hogy mihamarabb megkezdhesse önálló életét egy saját műhelyben. Erre csak 1948-ban nyílt lehetősége, amikor Bátaszéken megüresedett egy fazekas ház. Beköltözése után a

¹ István Erzsébet gyűjtése Tamás József szekszárdi tálás mestertől, 1960. Wosinszky Mór Megyei Múzeum Adattára 444-77.

² Lengyel Györgyi: A népi iparművészet történetéből. In. A népi iparművészetünk időszzerű kérdései I. 1980. 110.

³ Balázs Kovács Sándor – Deli Erzsébet: Kézművesek, népi iparművészek Tolna megyében. 1999. 92.

⁴ 1924-1927 között Budapesten a Felső Ipariskola kerámia szakára, mint műhelylátogató járt. Vö. Balázs Kovács Sándor – Deli Erzsébet: Kézművesek, népi iparművészek Tolna megyében. 1999. 92.

megélhetésért és a talpon maradásáért dolgozott. Önállóságának rövid, alig 4 éves időszakai sárközi ihletésű kerámia tömeges készítése határozta meg.

A politikai változások miatt - ahogy ő fogalmazott- egyre jobban elfogyott körülötte a levegő, ellehetetlenedett a helyzete.

A kézművesiparban dolgozókat is elérte a szocialista átszervezés és szovjet mintára létrehozták a szövetkezeteket. 1951-ben Kaposváron megalakult a Lakberendező és Lakásjavító KTSZ több szakmát tömörítve magába, amelyhez a helyi és környékbeli fazekasok és kályhások is csatlakoztak. Vörös József kaposvári kályhás-a régi ismeretség révén- Somogyba hívta Tamás Lászlót, hogy a frissen megalakult szövetkezetben vállalja el a szakmai irányítást.

1952. februárjában, amikor Kaposvárra érkezett, a fazekasok Vörös József Honvéd utcai műhelyében dolgoztak, a kályhások a jó hírű Horváth István kályhásmester Kanizsai utcai műhelyét használták. Alig egy év után lehetőség nyílt arra, hogy 1952. június 1-jén a több szakmát tömörítő KTSZ-ből a fazekasok és kályhások kiváljanak, és önálló szervezetet hozzanak létre Kaposvári Agyagiparosok Háziipari és Népművészeti Termelő Szövetkezet néven. Az induló taglétszám 19 fő volt, ebből tizenegy kályhás, öt fazekas, hárman pedig mind a két szakmát művelték.

Tamás László áttelepülve azt tapasztalta, hogy a helybeli fazekasok egyszerű engobos, ólom-mázás parasztedényeket, virágcserepeket készítenek, amit alig látnak el díszítménnyel.

Mivel jól ismerte a sárközi kerámiát készítő központok (Mórág, Baja, Szekszárd) különböző stílusjegyeit, könnyen át tudta adni tudását a kaposvári mestereknek.

A frissen megalakult kaposvári szövetkezet is egyik színtere volt annak a kultúrpolitikai és gazdasági elképzelésnek, melynek sikerre vitelében Ortutay Gyula kezdeményezésére („Néprajz és kulturális forradalom” c. tanulmánya felhívására, 1950.) a néprajztudomány fiatal szakemberei is (pl. Fél Edit, Kresz Mária, Varga Marianna, Boross Marietta, Domanovszky György) aktívan részt vettek. A cél az volt, hogy felélesszék az országban a népi díszítőművészetet, és azt az új társadalmi körülményekhez igazodó tartalommal töltsék meg. Ennek az elképzelésnek köszönhetően szerveződtek az országban a szövetkezetek, életre hívták a háziipari és népművészeti áruk kereskedelmi hálózatát és azokat a szervezeteket, amelyek szakmai felügyelete garanciát biztosított a kitűzött cél eléréséhez. Az 1948-ban megalakult Állami Háziipari RT feladata volt felvásárolni és értékesíteni a még földműves szövetkezet keretein belül megtermelt háziipari termékeket. E szervezet későbbi utódja a Népművészeti és Háziipari Vállalat (1950) lett, amelynek feladatkörébe sorolták a tárgyi népművészet fejlesztését és a termékek művészi színvonalának emelését. A vállalat folyamatosan kiépített üzlethálózatá-

ban (minden megyeszékhelyen megnyitott egy boltot) megjelentek a háziiparosok és a népművészek termékei.⁵

1951-ben a Népművészeti Intézet, 1953-ban pedig a Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége (HISZÖV) is megalakult. Még ebben az évben életre hívták a Népi Iparművészeti Tanácsot (NIT) mint szaktanácsadó testületet, melynek feladata lett a művészi szempontok érvényesítése. Ugyanebben az évben minisztertanácsi határozat született a népművészetben kimagasló eredményt elért személyek „Népművészet Mestere” címmel történő kitüntetésére. Ennek első átadására 1953. augusztus 20.-án került sor. Ettől kezdve a kiemelkedő népművészeti tevékenységet folytatók a „Népi Iparművész” címet is elnyerhették.⁶

Minden alkotó valamilyen formában kapcsolódott a szervezethez és a NIT, a termékek rendszeres zsűriztetésén keresztül örködött a művészi szempontok érvényesítése felett.

Tamás László alkotói ambícióinak kedvezett ez a helyzet.

A somogyi fazekasok kezén nem maradt fenn a 19. századból olyan kiforrott önálló stílus, mint pl. a sárközi, melyhez könnyen vissza tudtak volna nyúlni, a néprajzi kutatásnak is csak néhány karakteresen alkotó fazekast sikerült felderíteni (pl. a kaposvári Pap György, Meszarics Sándor), akiknek a termékeiből a Rippl-Rónai Múzeum néprajzi gyűjteménye is őriz pár darabot. A megyében működő mesterek száma a 19. században és a 20. század első évtizedeiben is jóval elmaradt a nagy fazekas központokban nyilvántartott mesterek számától, de jobbára vásározási körzetük sem lépte át a megyehatárt. Somogyot évszázadokon át nagyobb mennyiségű fazekasáruval a baranyai, a vasi, a zalai mesterek látták el.⁷ Nem véletlen tehát, hogy a 20. század derekán a Tolnából áthozott sárközi stílus könnyen gyökeret eresztett a somogyi fazekasok körében, átvétele nem ütközött akadályba. Ebben az időszakban a fizetőképes kereslet is egyre jobban igényelte a díszárut (a kiépített üzletláncon keresztül), ami szintén segítette a sárközi kerámia gyártásának a szövetkezet keretén belüli meghonosítását, majd vele párhuzamosan a habán hagyományokon nyugvó kerámiakészítés felfutását. A szövetkezet megalakulásakor tömegárúként jelenlévő virágcserepgyártás az évek során lassan, a cserepkályhagyártás- és építés ennél sokkal gyorsabb ütemben veszített jelentőségéből, átadva a helyet a nagyobb mennyiségű színes, gazdagon díszített díszműáru termelésnek. Tamás László áttelepülve nemcsak a sárközi kerámia készítésének ismeretanyagát hozta magával, hanem azt az igényt is, hogy ebből a hagyományból kilépve valami újat alkosson.

⁵ Nagy László: A Népi Iparművészeti Tanács negyedszázada. In. Népművészeti Akadémia III. 152.

⁶ Uo. 152-153.

⁷ Knézy Judit: Gelencséresek, fazekasok, tálások munkái. In. Somogy megye népművészete. 2001. 111-142.

A Steig műhelyből kikerült ónmázás kerámia megismerésének vágya továbbra sem hagyta nyugodni, ezért figyelmét a habán kerámia felé fordította. Komoly szakmai kihívást jelentett számára a fajansz technológia és az ezzel készült kerámiák forma- és motívumvilágának felújítása és megismertetése kollégáival.

Dél-Dunántúlon az ónmázás kerámiakészítés 19. századi emlékanyagának feltárásában fontos állomásnak tekinthetjük Vámos Mária tanulmányát a szakcsi kerámiákról.⁸ A Rippl-Rónai Múzeum néprajzi gyűjteménye is őriz néhány darabot, melyek e csoportba sorolhatók.

Katona Imre a fajansz technika 19. század derekán történt dél-dunántúli kivirágzását Landsfeld cseh kutató nyomán a két utolsó trencsényi fazekas egyikéhez, Pullmann Józsefhez köti, aki 1840-50 körül Pécssett egy Hanka nevű mesternél dolgozott. Megállapítást nyert az is, hogy a baranyai fehéredényességéből kisarjadt szakcsi ág ugyanazt a technikát és dekort alkalmazta, mint a trencsényi.⁹

Somogyban a 20. század második felében felelevenített fehéredényes hagyomány azonban nem tekinthető a 19. századi dél-dunántúli egyenes ági folytatásának, mert Tamás László elődei nem tartoztak a fajansz technológia művelői közé. Családi örökségként viszont benne volt a kísérletező, az újat kereső, művészi ambíciókat is dédelgető emberi tulajdonság és az a szűnni nem akaró vágy, hogy tudását továbbfejlessze, bővítse.

1954-ben kezdte meg azokat a kísérleteket, melyek célja a habán mesterek által készített darabokkal azonos minőségű kerámia előállítás volt.

Ahhoz, hogy a fehéredényesek titkát valaki megfejtse, valóban technológiai kísérleteket kellett folytatnia, hiszen az egykori mesterek receptjeiről írásos forrás nem maradt fenn. A máz összetételét a régészeti kutatások eredményeire, valamint az egykori mesterek leszármazottainak elbeszélésére támaszkodva sikerült csak a témával foglalkozó kutatóknak is felderíteniük. Innen tudjuk, hogy a habánok legtökéletesebb alapmáza az átlátszatlan (opak) ónmáz volt, melynek előállításához fémónt (cint) és fémólmot (amit helytelenül fekete ónnak is neveztek) olvasztottak össze olyan arányban, amilyenben azoknak a mázban lenniük kellett: általában 20 súlyszázalék ón, 80 súlyszázalék ólmot tartalmazott. E folyamatban ún. kalcin (ón-ólomhamu), azaz óndioxid és ólomoxid keveréke keletkezett. A kalcint homokkal és konyhasóval, esetleg kevés borkő hozzáadásával ötvözték, majd e keveréket agyagtálakban a kemence legmelegebb helyén összeolvasztották, (frittelték). Ezt a frittet vízzel péppé őrölték és ezzel a vizes máziszappal mázoltak.¹⁰

⁸ G. Vámos Mária: A szekszárdi Balogh Ádám Múzeum szakcsi fehéredényei. In. Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, 1973-1974. 203-230.

⁹ Katona Imre. A magyar kerámia és porcelán. 1978. 57.

¹⁰ Katona Imre: A habán kerámia Magyarországon. 1974. 63-64.

Tamás László 1954-ben az első kísérletei során szintelen mázba kevert ónoxiddal próbált fehér színű mázat előállítani. Ez a próbálkozása nem járt sikerrel, mert a tárgy felülete áttetsző maradt. (2. ábra) Tovább kísérletezett, többkevesebb sikerrel, mígnem 1956-ban beindult a fehér fedőmáz import. Hazánkban előbb cseh, majd később német és olasz fajanszmázak kerültek forgalomba. Ekkor a mázakkal való próbálkozását háttérbe helyezte, átadva a helyet annak a kutatómunkának, mely a múzeumokban (elsősorban a Néprajzi Múzeumban és az Iparművészeti Múzeumban) őrzött 17-18 századi habán kerámiák vizsgálatára irányult. E munkában nagy segítségére volt Kresz Mária, Duma György, Domanovszky György, majd Katona Imre. (3. ábra) A mester az eredeti darabok tanulmányozása során méretarányos rajzokat készített, majd ezekből kiindulva készítette el a zsűrízésre szánt darabokat, a prototípusokat. Feltáró munkája során meg kellett ismernie az egykori mesterek forma-, szín- és motívumvilágát, hogy hiteles alapokra helyezhesse törekvéseit. A kupák, a széles peremű tányérok, a talpas tálak, a hatszögletű palackok, a gömbhasú kancsók, olyan formák voltak, melyek némelyike ismeretlen volt a paraszti ízléshez szokott alkotónak. A habán fazekasok hagyatékának tanulmányozása, az importból származó mázak megjelenése együttesen vezették el a szövetségzet művészeti vezetőjét odáig, hogy az 1960-as évek elejére a termelésben a habán ihletésű termékek háttérbe szorították a sárközi, ólomázas kerámiát.

Tamás László újító, alkotó munkáját már 1956-ban „Népművészet Mestere” címmel ismerték el. A habán hagyományok felújítása során 5 szakaszt különíthetünk el, melyek elvezették a mestert és a szövetségzetet ahhoz a sikerhez, amit több mint negyedszázadon át magukénak mondhattak.

- I. Kísérlet az alpmáz megismerésére
- II. Az import mázakkal és az égetéssel történő kísérletezés
- III. Múzeumokban őrzött eredeti darabok tanulmányozása, forma és mintakincsük megismerése, rajzok készítése, stilisztikai kutatómunka.
- IV. A megismert forma-, szín- és motívumvilág másolása, majd azok alkotó módon történő alkalmazása.
- V. Az ismeretek átadása a szövetségzetben tanuló fiataloknak.

Kezdeti nehézséget jelentett az import mázak tulajdonságainak megismerése, illetve a fehér áru fatüzelésű kemencékben történő égetése. A fazekasáru égetéséhez használt fatüzelésű kemencék légtérének felfűtése nem volt egyenletes a kemence minden részében (960 C), ezért az alacsonyabb hőmérsékletű részben égetett mázas termékeken gyakran foltoszerű elszíneződés keletkezett. (4. ábra) Ennek kiküszöbölésére csak az 1962-ben beszerzett villanyárammal működtetett kemence hozott megoldást. A fatüzelésű kemencében nemcsak az egyenetlen

égetés, hanem a térben előforduló füst is veszélyt jelentett a kényes, fehér mázas árura nézve ezért a habán termékeket a villanykemence beállításáig samott tokokban égették.

A technikai feltételek korszerűsödése, a technológiai ismeretek tökéletesítése az üzemet az 1960-as évek közepére a habán ihletésű kerámiagyártás központjává tették. Étkészletek, kinnálló és fali tálak, hamuzók, bokályok hagyták el a Honvéd utca műhelyt.

A termelésbe állított zsúrizett mintadarabok forma (széles peremű, lapos öblű tányérok, többszögletű butéliák)-, szín (sárga, zöld, kék, mangánviola)- és mintakincse (főleg a reneszánszban gyökerező virágmotívumok szegfű, tulipán, gránátalma) egyre inkább összhangban állt a 17-18 században élt mesterek hagyatékával és annak a szellemiségével.

A piac elsősorban a fehérárut igényelte, de kisebb mennyiségben gyártottak kék és sárga alapú termékeket is, hasonlóan az egykori mesterekhez. A habánok a kék alapú edényeket kék engóbbal állították elő. Az engóbot a nyers árura vitték fel, majd kiégették. A díszítményt írókába (esetleg ecsettel) töltött fehér ónmázzal írták a felületre, amit gyakran sárgával és zölddel is színezték. A készre díszített tárgyat ólommázba mártották, és újra égették.

A sárga alapú edények előállításához fehér ónmázat használtak, amihez kis mennyiségű anti-monoxidot keverték, de ismerték és használták a sárga engóbot is.

A szövetkezet terméklistáján kisebb mennyiségben ilyen típusú díszkerámiák (fali tál, korsó) is megtalálhatók voltak, melyek közül néhány zsúrizett darab a Rippl-Rónai Múzeum gyűjteményébe is bekerült. (5-6. ábra) A színes díszítésű edények mellett a szövetkezet termékskáláján megjelentek a fehér alapú, kék díszítésű tálak, korsók, vázák is, melyek a habán mesterek delfti korszakát idézték. (7. ábra) Ez az edénytípus soha nem került be a tömegtermelésbe, csupán a zsúrizett darabok őrzik a tervezői próbálkozásokat.

1972-ben új helyre költözött a szövetkezet. A város ipari negyedében, a Mező Imre utcában (ma Guba Sándor u. 42.) a város tulajdonában álló telekre önerőből, illetve a HISZÖV támogatásával modern, a kor igényeinek megfelelő üzemet építettek.

Erre az időszakra a somogyi fazekasoknak (élükön Tamás Lászlóval) sikerült egy több évszázados hagyománnyal rendelkező kerámiakészítési módot úgy felújítani, hogy azzal a szövetkezet nemcsak a hazai, de a nemzetközi piacon is elismert lett.

A hazai kereskedelmi partnerek közül az egyik legjelentősebb az AMFORA volt, míg a nemzetközi piacra az ARTEX és a FOLKART szállított.

Az üzemben dolgozók száma folyamatosan gyarapodott, a foglalkoztatottak száma az 1970-es évek végén 140-150 közötti létszámot is elérte.

Az 1980-as évekre a termelésben uralkodóvá váltak a használati és dísz tárgyak, miközben fokozatosan felszámolták a cserépkályhagyártást. Az 1990-es évek elején a mázas kerámiák

iránt érdeklődő nyugati piacnak komoly elvárásai voltak a termékek minőségével kapcsolatban. Az ólommentes termékeket (tejesfazék, kuglófsütő stb.) is égető kemencéket le kellett cserélni, az üzemet ki kellett takarítani, hogy az étkezési célra szánt kerámiák ólommentes környezetben készülhessenek. A szövetkezet vezetése úgy gondolta, hogy ez elegendő lépés a piac megtartásához. Az 1990-1998-as statisztikai mutatók azonban arról árulkodnak, hogy az export bevételek kiszámíthatatlanok és ciklikusak voltak, de a hazai piac is egyre bizonytalanabbá vált.¹¹

Év	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Összes bevétel (e Ft)	31404	32962	32588	37595	30270	37597	42956	31090	36931
Alaptevékenység árbevétele (e Ft)	28914	29647	28694	35062	27878	33664	36441	26671	35523
Export bevétel (e Ft)	0	3025	4174	1321	1364	1365	7505	2521	1210
Termelési érték (e Ft)	31642	29280	30213	37504	27243	35449	38704	26894	34202
Létszám (Fő)	95	99	82	81	61	52	47	41	41

Miután az ólomtartalmú fazekas mázat ólom- és kadmiummentes fedőmázra cserélték, az üzem felhagyott a sárközi stílusú kerámia gyártásával.¹² E termékek gyártását azok a kerámikusok folytatták, akik korábban a szövetkezetben tanulták a mesterséget, de ambícióiknak e keretek nem feleltek meg, ezért inkább önálló műhelyet hoztak létre az 1980-1990-es években.

A szövetkezet termékskáláján a díszkerámiák mellett egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak azok a használati edények, melyeket kínálásra, étkezésre és tárolásra használtak; teás-, mokkákészletek, tányérgarnitúrák hagyták el a műhelyeket. E termékek felületére a nagy ívű ha-

¹¹ Költő Zsuzsanna: A kaposvári Fazekas Híziipari Szövetkezet helyzetelemzése. 1999. 32. (NA 2334-2004.)

¹² Költő, 1999. 27.

bán mintakincs helyett már csak egy-egy apró mintaelem, vagy a megrendelő igényeit kielégítő szerény dekor került.

Az ezredforduló az 50 évvel ezelőtti szocialista alapon szerveződő szövetkezést nehéz gazdasági helyzetben találta. Ennek legfőbb okai között említhetők: a teljesen, vagy részben kézi előállítású termékek nem tudták felvenni a versenyt a gépesített módon előállítottakkal; a Kínából, Olaszországból beáramló tömegáruval, és nem sikerült az üzem termékkáláját időben a piac igényeihez igazítani.

Az ezredfordulóra elavulttá vált szervezeti forma (háziipari szövetkezet) és működési struktúrára (a vezetők fix fizetéssel nem voltak érdekeltek a termelés és a piac hatékonyabbá tételében) is akadályt jelentett a 2002-től Somogyi Fazekas Manufaktúra (Szövetkezet) néven működő üzem régi formában való fennmaradásának.

Az utóbbi években már csak kis tételszámban gyártott kerámiákon a habán motívumok leegyszerűsödve, gyakran szalagdíszként jelentek meg. Az egykor fehér alapon díszlő mintakincset újabban mogyorószínű alapra helyezték, megváltoztatva ezzel a teljes kompozíció hatását és hitelességét. (8. ábra)

Ma 35 fő dolgozik az üzemben. A gazdasági mélypontról történő elmozdulást nem annyira a használati edények sikerétől, mint inkább a kezdetektől jól prosperáló kályhakészítés és építés újbóli elindításától remélik. 2003-tól a jó minőségben, kézzel gyártott, változatos színű és mintázatú, iparművészeti zsűri által minősített kályhák piacra vitele újabb lehetőséget jelenthet az átalakulás előtt álló kisüzemnek.

Kapitány Orsolya

Irodalom

Balázs Kovács Sándor-Deli Erzsébet

1999 Kézművesek, népi iparművészek Tolna megyében. Szekszárd
Wosinsky Mór Megyei Múzeum

István Erzsébet

1960 Adatgyűjtés Tamás József szekszárdi tálás mestertől.
Wosinsky Mór Megyei Múzeum Adattára 444-77

Katona Imre

1974 A habán kerámia Magyarországon. Budapest

Katona Imre

1978 A magyar kerámia és porcelán. Budapest

Knézy Judit

2001 Gelencsérek, fazekasok, tálások munkái. In: Kapitány Orsolya-
Imrő Judit (szerk.) Somogy megye népművészete. 111-142. Ka-
posvár

Költő Zsuzsanna

1999 A Kaposvári Fazekas Háziipari Szövetkezet helyzetelemzése.
Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Adattára: 2334-2004. (kézirat)

Lengyel Györgyi

1980 A népi iparművészet történetéből. In: Varga Marianna (szerk.)
Népi iparművészetünk időszerű kérdései I. 103-114. Budapest

Nagy László

1979 A Népi Iparművészeti Tanács negyedszázada. In: Népművészeti
Akadémia III. 149-176. Budapest

G. Vámos Mária

1973-1974 A szekszárdi Balogh Ádám Múzeum szakcsi fehéredényei. In:
Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 203-230.

Fotók jegyzéke

1. ábra Tamás László népművészet mestere 75 éves korában
Fotó: Gőzsy Gáborné, 1998.
2. ábra A habán kísérletek egyik példánya 1954-ből
Fotó: Gőzsy Gáborné, 1998.
3. ábra Tamás László rajza egy 1772-ből származó habán korsóról
Fotó: Gőzsy Gáborné, 2004.
4. ábra Fatüzelésű kemencében égetett gömbhasú edény
Fotó: Gőzsy Gáborné, 2002.
5. ábra Habán díszítésű nagytál
Fotó: Gőzsy Gáborné, 2002.
6. ábra Kék alapon fehér, sárga és zöld festékekkel díszített váza.
Fotó: Gőzsy Gáborné, 2002.
7. ábra A delfti-stílust idéző tál a szövetkezet zsúrizett termékei között
Fotó: Gőzsy Gáborné, 2002.
8. ábra Mogorószínű alpmázra helyezett habán mintakincs
Fotó: Gőzsy Gáborné, 2004.